

Intervju med Leif Zern om Shakespeare, om trender inom teatern och om hans roll som teaterrecensent

LEIF ZERN ÄR TEATERKRITIKER på Dagens Nyheter sedan många år och har sysslat mycket med Shakespeare. Han har under årens lopp sett många uppsättningar av Shakespeares pjäser. Han har också skrivit boken *Älskaren och mördaren*, där han diskuterar den roll som förklädnader, förflyttningar och identitetsbyten spelar i Shakespeares pjäser.

Jag träffade honom i Uppsala i våras för ett samtal om Shakespeare, om trender inom teatern och om hans roll som recensent.

LEIF ZERN HAR SETT ETT STORT antal shakespeareuppsättningar, både i Sverige och utomlands. Han tycker att Shakespeare är en storartad dramatiker, att han förenar folklighet med stort filosofiskt djup.

– Shakespeare var en folklig dramatiker under sin egen livstid, och han har så förblivit. Samtidigt som han är populär, är han extremt filosofisk, en stor tänkare, fast inte i 'intellektuell' mening. Hans pjäser ger snarare upp till tankar om livet, om mänskliga konflikter - jag tycker det är som att läsa de största filosoferna.

ZERN FRÅGAR SIG OM DET FINNS EN STÖRRE tänkare från renässansen. Han jämför honom med Montaigne, men trots att dessa två är rätt lika och ofta sysslar med samma problem, menar Zern att Shakespeare var mer omfattande.

– Andra renässansfilosofer är mer begränsade, Erasmus sysslar med människans dygd och värdighet, Machiavelli med makt, medan Shakespeare sysslar med allt detta samtidigt, plus allt som har med människans sämre eller futtigare sidor att göra. Han är mycket gåtfull, går inte riktigt att förstå. Det finns ett fåtal sådana personer i historien, Mozart är en annan. De är så irrationella och man fattar inte att de är möjliga, de uppfinner friheten och gör nästan vad de vill. Där finns den där oansträngda motståndslösa friheten och kanske är det just därför det når såna djup.

DET HAR GJORTS FEMINISTISKA och psykoanalytiska tolkningar av Shakespeare, men Leif Zern har genom åren bara sett sådana lite här och var. Han tar dock en av sina absoluta favorituppsättningar som ett exempel på något av ett trendbrott.

– Jag såg Peter Brooks *En midsommarnattsdröm* i Stratford. Han den förste som använde en cirkusmiljö med trapetser och clownier, något som satte spår inom teatern, det frigjorde något alldeles speciellt. Jag såg den som matiné tillsammans med engelska skolbarn i 10-årsåldern och vi hade alla lika roligt. Den hade en oerhörd lekfullhet. Fram till dess hade den psykoanalytiska shakespearetradition varit rådande. Jan Kott hade spelat en viss roll och hans tolkning av *En midsommarnattsdröm* tog fasta på det förbjudna, det som var djuriskt, som hade med sex att göra tillhörde det undermedvetna. Peter Brooks uppsättning uppfattade jag som ett farväl till detta. Det var som att säga att Shakespeare inte bara bejakar det undermedvetna, det "ludna", utan han bejakar ljuset, han bejakar fantasin, han bejakar det som inte är förträngt. Så det var verkligen en epokgörande uppsättning. Det var ren lycka att se den.

MITT I DE STORA TRENDERNA FINNS mindre omfattande och Leif Zern nämner *Hamlet* som exempel på en pjäs som ofta sattes upp på 90-talet: Staffan Valdemar Holm, Ralf Långbacka, Peter Brook, Selimovic och många andra.

- Jag uppfattade det som att det hade att göra med Berlinmurens fall, ett vakuum som uppstått efter kapprustningen och maktbalansen mellan öst och väst. När allt det där brakade ihop uppstod en ny osäkerhet, en känsla av att något nytt höll på att födas men man visste inte riktigt vad. *Hamlet* svarade så bra mot allt detta. I Holms uppsättning fick den unge förortsgrabben klara sig bäst han kunde, föräldrarna var fullständigt korrumpade. Etienne Glaser gjorde *Hamlet* på Unga Klara och också där

Leif Zern. Foto: Roland Heiel

var *Hamlet* ett barn mer än en ung intellektuell man. I båda fallen fick man känslan av ett samhälle där människor far illa, inte minst barnen. Nu i efterhand ser man att det var en mycket bra analys av vad som har hänt i samhället sedan dess. Det är det vi ser idag - det finns ingen trygghet längre.. Shakespeare kunde användas till att beskriva det nya samhälle som uppstod på 90-talet som vi fortfarande lever i.

LEIF ZERN KOM I KONTAKT MED Shakespeare genom Alf Sjöbergs uppsättningar och han menar att Sjöbergs Shakespeare var en slags märklig kombination av idéteater och sinnlig teater.

– För Sjöberg var Shakespeare den som uppfann teatern och det fanns en enorm teatralitet i hans uppsättningar. Shakespeare är en amoralisk dramatiker, han släpper fram alla tänkbara idéer och låter massor av konflikter ta gestalt i olika människor på ett sätt som gör att man kan hitta vad man vill där. Det där passar den typ av intellektuella regissörer som Sjöberg var. Det var som om Shakespeare fick bevisa för honom vad teatern kunde göra.

LEIF ZERN S INTRYCK AV SJÖBERG är egentligen störst från de senare åren när han gjorde flera av de i Sverige mindre kända och sällan spelade pjäserna: *Titulus och Cressida*, *Coriolanus* och *Antonius och Cleopatra*. Här anmäler sig delvis en annan trend, den marxistiska.

– När Sjöberg regisserade dessa pjäser passade de in i en marxistisk, mer intellektuell och strukturalistisk världs-

bild. I *Troilus och Cressida* blev det trojanska kriget en bild av vietnamkriget, i *Antonius och Cleopatra* skildras ett imperiums uppgång och fall och man kunde därför dra paralleller till vår egen tid. *Coriolanus* var också i hög grad en krigsskildring. Marxistiska läsningar av Shakespeare var vanliga under 60- och 70-talen. Det samma gällde forskningen kring Shakespeare. Där betydde österrikaren Robert Weimann mycket. Han beskrev Shakespeares drama som ett uttryck för övergången från ett feodalt till ett borgerligt samhälle. Marxisterna tyckte att Shakespeare var möjlig just för att han verkade i en övergång från ett samhälle, som inte hade tappat greppet om människor, till ett nytt samhälle, som ännu inte hade fått kontroll över dem.

LEIF ZERN PEKAR PÅ TVÅ regissörer som dominerade den där epoken: Ariane Mnouchkine vid Théâtre du Soleil i Paris och Peter Stein på Berlin Schaubühne.

– Ariane Mnouchkine stod på tröskeln till en ny tid, nästan mellan 70-talet och det som kom senare, den berättande teatern, och Théâtre du Soleil var nog en inspirationskälla för Peter Oskarsson i Gävle och har väl bidragit till att han har vänt sig till Asien, framför allt till kinesisk teater och använt den traditionen i sina pjäser. Jag tänker framför allt på *Henrik IV* som han gjorde i Gasklockan i Gävle.

– Peter Stein hör kanske mer direkt ihop med 70-talsepoken. Han gjorde en inflytelserik *Som ni vill ha det*, en pjäs som passade i det marxistiska sammanhanget, skildringen av en ny tid, en brytningstid, då människorna förlorar sina gamla identiteter innan de har hittat något nytt. Shakespeare har följt med i dessa trender, från ett slags social marxistisk analys till Peter Oskarssons episka berättarteater, som nu Leif Stinnerbom för vidare på Västana i Värmland.

UNDER SENARE ÅR HAR MAN PÅ THE GLOBE i London att låtit män spela alla roller som på Shakespeares tid. Man spelar i jämlikhetens namn också Shakespeare med enbart kvinnor. När jag nämner att det ibland är så skickligt gjort att man efter en

Scenografi till Peter Brooks uppsättning av *En midsommarnattsdröm* i Stratford-upon-Avon 1970

stund glömmet bort att det är kvinnor som spelar, undrar Leif Zern vad poängen då är, och han fortsätter:

– Man kan också säga att det där är ett uttryck för vår tid, att det idémässiga, intellektuella eller analytiska spelar en allt mindre roll i teatern. Man prövar i stället olika framkomliga vägar och det finns ofta ingen tyngd eller auktoritet bakom de där idéerna. Om det bara är ett mode eller om det finns någon djupare mening i det vet jag faktiskt inte.

EN ANNAN TREND ÄR ATT 'SPELA TEXTEN', att lita på att allt står i pjäsen, något som Leif Zern ser som något av en mottrend till ett övertolkande av Shakespeare.

– I *Hamlet* på Uppsala Stadsteater i vår har Ole Anders Tandberg koncentrerat sig mycket på just texten. Han verkar mindre intresserad av psykologiska förklaringar och utgår mer från vad Shakespeare faktiskt har skrivit, och jag tror att det i och för sig är en nödvändig återgång till en slags 'basverksamhet' när det gäller Shakespeare. Tandbergs *Hamlet* blev en spännande föreställning.

LEIF ZERN MENAR ATT Shakespeares teater är just skådespelarnas och han anser att Alf Sjöbergs enorma insats för Shakespeare i Sverige inte varit möjlig utan den skådespelartradition som har funnits på Dramaten.

– En av de första shakespeareuppsättningar jag såg på Dramaten var Sjöbergs uppsättning av *Lika för lika*. Trots att man ofta beskyllt Sjöberg för att tala sönder skådespelarna med sina teorier, måste man säga att det

verkligen var skådespelarna som stod i centrum, där fanns en spelglädje, en intelligens i deras komedispel. Alla Sjöbergs shakespeareuppsättningar var oerhört bra, hans *Hamlet* möjligen undantagen, men när Shakespeare är bra, så är det skådespelarna som gör honom bra, vad regissörerna än hittar på. Och det kan ju vara en hel del som bekant.

LEIF ZERN SÄGER ATT DET SOM RECENSERAR inte finns något roligare än att tycka om en föreställning och att på något sätt förmedla en positiv upplevelse. På motsvarande sätt tycker han det är pålägsamt att skriva mycket kritiska recensioner, samtidigt som han menar att kritiken idag har blivit allt för snäll.

– Den har blivit för överslättande och jag tror det har att göra med samhällsklimatet i stort, allt i den offentliga debatten har svalnat, det fanns en helt annan temperatur i diskussionen under 70-talet, och då även i teaterdebatten. Det är som om tankar, idéer och analyser inte spelar någon större roll idag. Allt är tillåtet och allt betraktas som ungefär lika intressant. Då uppstår en oerhörd tolerans mot allt möjligt och man förväntar sig inte att kritikern ska ha en egen hållning. Tyckandet har inneburit en devalvering av den kritiska potentialen. Kritiken måste vara en plats där man för en diskussion om grundläggande idéer. Tidningarna har idag höga ambitioner och det finns nog fler kunniga teaterkunniga recensenter i dag än när jag var ung. Den tidens kritiker var extremt bildade personer, dagens kritiker är mer specialkunniga, och det behövs med tanke på det stora utbudet av olika sorters teater.

På den tiden räckte det med att åka till Göteborgs och Malmö stadsteatrar och Dramaten och se de stora föreställningarna. Plus lite privatteater. Idag har vi fått en slags professionalisering av kritiken och en motsvarande förminskning av den intellektuella rollen.

LEIF ZERN TYCKER INTE ATT DET ÄR någon mening med att slakta skådespelare eller göra sig lustig på deras bekostnad i en recension. Han menar att sådant var vanligare förr och han säger att professionaliseringen av teaterkritiken gör att vi slipper vi den typ av påhopp och elakheter som Per-Gustaf Peterson eller Allan Fagerström kunde ägna sig åt.

– För mig är det ointressant att kritisera skådespelare om man inte kan motivera det på något sätt. Man måste försöka respektera en skådespelares kunskaper även om de inte kommer till användning i en viss roll. Man måste tänka på att sammanhanget betyder oerhört mycket i en kollektiv konst som teater. Skåde-

spelaren är en funktion av allt annat i föreställningen och som kritiker har man som uppgift att se de där sammanhangen.

LEIF ZERNS STÖRSTA UPPLEVELSER av Shakespeare är förutom Peter Brooks *En midsommarnattsdröm* också Christoph Marthalers *Trettondagsafton* i Zürich och Giorgio Strehlers uppsättning av *Kung Lear* på Piccolo Teatro i Milano i början på 70-talet. Strehler är en av de stora shakespeareregissörerna utanför England. Han gjorde sedan också en oerhört uppmärksam och prisad uppsättning av *Stormen*.

– Marthalers uppsättning av *Trettondagsafton* tänker man mer på som en marthalerföreställning än som en shakespearföreställning. Hans sätt att använda skådespelare och att bygga upp en egen värld på scenen påminner mer om hans andra uppsättningar än om något annat i shakespearväg.

– Strehlers *Kung Lear* var oerhört poetisk och visionär och blev en oändligt gripande skildring av åldrandets mysterium. Snilledraget var att låta Narren förkroppsliga Lears längtan efter dottern som han hade förskjutit. Samma skådespelare, en kvinna, gjorde både Cordelia och Narren, som därigenom blev Lears dåliga samvete. Det var en otroligt vacker tanke att narren var Cordelia, fast i förvrängd form, den älskade dottern som dyker upp i en annan gestalt. Och apropå Peter Brooks cirkusmetafor – också Strehler gjorde sin tolkning i ett slags rund cirkusarena med ett kolstybbsliknande material som var metalliskt och dansade runt i luften i strålkastarskenet. Strehler kunde skapa ett universum på scenen.

Intervju: Roland Heiel

Intervjun gjordes före den uppmärksammade diskussionen kring Leif Zerns recension av Staffan Valdemar Holms uppsättning av Harry Martinsons *Tre knivar från Wei* på Dramaten i Stockholm.

Jonas Cornell gjorde *Slutet gott* på Stockholms stadsteater 1971:

– Jag hade satt upp *Den farliga vänskapen* av Marivaux, där bland annat Frej Lindqvist var med. Vi ville fortsätta med en ny uppsättning på lilla scenen – det var på den tiden då stadsteatern låg i Folkets Hus. Jag

Från Cornells uppsättning. Jan Erik Lindqvist och Stefan Ekman. Foto: André Lafolie.

minns inte hur jag fick ögonen på just *Slutet gott*, *allting gott* men den fascinerade mig, för att den kändes så modern och sammansatt i sin blandning av allvar och komik.

– Kanske spelade det också in att den där rollfiguren Parolles passade så bra för Frej. Man letar ju hela tiden efter pjäser som kan passa de skådespelare man vill samarbeta med, samtidigt som de känns som en utmaning för en själv.

– Acek Nordwall gjorde dekorationerna. Han skapade ett mycket

teatralt demonstrativt rum, med en neutral fond, som ramades in av en stor guldram. Fonden kunde belysas med olika färger för att skifta stämningar.

Intervju: Kent Hägglund

Från Cornells uppsättning. Stefan Ekman, Göthe Grefbo och Frej Lindqvist. Foto: André Lafolie.

Shakespeare på bok

EN LÄRARE HADE VISAT UTVANDRARNÄ PÅ film och var på biblioteket med sin klass. En elev fick se Mobergs bok och utbrast: "Åh f-n, har den kommit på bok?!". Så har också Shakespeare, och vi gläder oss åt att Ordfront i sin pocketserie i juli ger ut Bengt Anderbergs översättning av *Stormen*.

Shakespeare på bokmässan

SHAKESPEARESÄLLSKAPET FINNS MED på bok- och biblioteksmässan i Göteborg 23- 26 sept. Som vanligt blir det program från scen: Samtal med Katarina Mazetti om Shakespeare, med Peter Birro om *Hamlet*. Dessutom framför Helge Skoog några favoriter av Shakespeare.

Världens bästa böcker

OM MAN KAN UTSE NOBELPRISTAGARE I litteratur, så kan man väl låta 100 författare från 54 länder utse världens bästa bok. Så har gjorts på uppdrag av en norsk branschorganisation. Vann gjorde Cervantes *Don Quijote*. Bland de hundra första fanns Shakespeares *Hamlet*, *Kung Lear* och *Othello*.